

แนวคิดการจัดการศพในพุทธศาสนาเถรวาท

CONCEPTS THE ARRANGMENT OF DEAD BODY IN THERAVADA BUDDHISM

สมทบ พาจรติค¹ , ดวงจันทร์ กุดตุลีโล² , ไพฑูรย์ รื่นสัตย์³

Somtop Pajontid¹, Duangchan Guttasilo², Paitoon Ruensat³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ 139 ถนนสุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200^{1,2,3}

MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY CHIANG MAI CAMPUS

139 Suthep Road, Muang District, Chiang Mai, Thailand, 50200^{1,2,3}

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการศพในสมัยพุทธกาล (2) เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการศพในจังหวัดเชียงใหม่ (3) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการศพด้วยการอุทิศร่างกายตามหลักพุทธศาสนา เป็นการศึกษาจากเอกสารและสัมภาษณ์บุคคล จำนวน 30 ราย แล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดการจัดการศพในสมัยพุทธกาลตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการจัดการศพ โดยวิธีการเผา ฟังดิน โยนหรือทิ้งลงน้ำ การนำไปทิ้งป่าช้าผิติดิน นำไปเผาแล้วนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชา สารระของการจัดการศพไม่เน้นขั้นตอนทางพิธีกรรม มุ่งใช้หลักไตรลักษณ์เป็นเครื่องพิจารณาในการจัดการศพ 2) การจัดการศพในจังหวัดเชียงใหม่ตามวิถีพุทธ พบว่า มี 2 แบบ คือ 1) การเผา 2) การฝังดิน มีการประกอบพิธีกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีการเชื่อมโยงปริศนาธรรมของพระพุทธศาสนาอันเป็นภูมิปัญญาของชาวล้านนาที่สอดแทรกไว้ในประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งโยงถึงความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ บาป บุญ คุณ โทษ และเรื่องกรรม 3) การจัดการศพด้วยการอุทิศร่างกาย (บริจาต) พบว่า ชาวเชียงใหม่ มีความเชื่อและมีการเตรียมความพร้อมให้กับตนเองก่อนเสียชีวิต ด้วยการอุทิศร่างกายให้กับภาคีวิชาการวิทยาศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ด้วยความเชื่อว่าจะสืบต่อชีวิตเพื่อนมนุษย์ให้ยืนยาว เพื่อเตรียมความพร้อมกับความตายไว้ล่วงหน้าและไม่ประมาทในชีวิต และนอกจากนี้ได้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และหลักการเชิงพุทธในกระบวนการค้นเรื่องบุญกุศลและเพื่อรักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ภายใต้ความเชื่อเรื่องภพชาติ คือนรกและสวรรค์

คำสำคัญ : การจัดการศพด้วยการบริจาคร่างกาย

¹ นักศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

²⁻³ อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา

ABSTRACT

The objectives of this research were to 1) study the concept of corpse management in the time of the Buddha 2) study the concept of corpse management in Chiang Mai province and 3) study the management of body donation according to the principle of Buddhism. The documentary research and interviewing of 30 informants were analyzed and synthesized.

The results revealed that 1) In the time of the Buddha, the concept of corpse management was in the way of cremation, burying, throwing into the river or leaving in the cemetery of Zombie. After burning the bodies, bones were deposited in the stupa for the worship. The essential of the management did not emphasize on the ritual but on the three characteristics of existence. 2) The management of corpses in the way of Buddhism in Chiang Mai province were in 2 ways; cremation and burying. The ritual was done along the principle of Buddhism and folk wisdom. The Buddhist koan was linked to the tradition and ritual which tied to the belief of hell, heaven, right or wrong doing and misdeeds. 3) The management of body donation of Chiang Mai people had been done based on their beliefs. They prepared themselves before death and donated to the Department of Anatomy Faculty of Medicine, Chiang Mai University. They believed that this would lengthen the lifespan of the fellow men. In addition, they would prepare for passing away consciously. Moreover, they would be proud to follow the rules and principles under Buddhist paradigm of merit.

KEYWORDS : Body donation, management body

บทนำ

การเกิดและการตายเป็นสิ่งที่คู่กันเสมอ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เป็นลักษณะของทุกสรรพสิ่งในโลกนี้ ความตายคือการหยุดอย่างถาวรของการทำหน้าที่ต่าง ๆ ที่สำคัญของอวัยวะในร่างกาย เช่น หัวใจหยุดเต้น สมองไม่สั่งการ ปอดไม่ทำหน้าที่ ระบบหายใจ ระบบหมุนเวียนโลหิตหยุดไหลเวียน อาจกล่าวได้ว่าความตายคือธาตุ 4 ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลมและธาตุไฟ หยุดนิ่งไม่ปฏิบัติหน้าที่และไม่ประสานงานซึ่งกันและกัน ส่งผลทำให้เกิดการแตกดับของร่างกาย อันหมายถึงการจบสิ้นแห่งชีวิต ความตายเป็นเรื่องของธรรมชาติที่ทุก ๆ คนต้องเผชิญกับมันโดยตรงไม่วันใดก็วันหนึ่ง ความตายเป็นเรื่องของความสูญเสีย ความพลัดพราก และความโศกเศร้าเสียใจ เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของมนุษย์ แต่มนุษย์ก็มิอาจหลีกเลี่ยงความตายไปได้ การเกิด แก่ เจ็บ และตาย จะเป็นวงจรของชีวิตทุกชีวิตในกฎของปฏิจกสัมปบาท (ปฏิจกสัมปบาท คือปัจจัยการหมายถึงอาการแห่งธรรมที่อาศัยการเกิดขึ้น ครอบ ละเอียดใน ส.นิ.(ไทย) 16/1/2.) (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) อธิบายถึงความเกิดขึ้นและความดับไปของสรรพสิ่งที่บังเกิดขึ้นในโลกนี้ตามกระบวนการและอธิบายความด้วยกฎอิทัปปัจจยตา นอกจากนี้ก็ยังมีการไตรลักษณ์ที่อธิบายถึงอิทัปปัจจยตาในแง่ของความเกี่ยวเนื่องเป็นกระบวนการตามธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ จะต้องเป็นไปตามสามลักษณะคือ 1) ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน 2) ความเป็นทุกข์เพราะไม่คงทนอยู่ได้ และ 3) ความเป็นอนัตตา ไม่มีตัวไม่มีตนและไม่อาจยึดมั่นถือมั่นได้ ซึ่งตราบแต่ที่มนุษย์ยังหาใจที่มีความหมายว่าชีวิตนั้นยังคงอยู่ และหากหมดลมหายใจแล้วก็คือว่าเป็นการสิ้นสุดแห่งชีวิตนามธรรมที่เรียกว่าวิญญาณนั้นล่องลอยออก

จากร่างไปสู่ภพใหม่ คงเหลือแต่รูปธรรมที่รอวันเนาเปื่อยเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาที่เรารู้จักเรียกว่า “ศพ” และยังคงเหลือนามธรรมอีกส่วนหนึ่งที่เป็นเพียงอนุสรณ์ที่ยังคงดำรงอยู่บนภพมนุษย์ก็คือคุณงามและความดีที่ได้สร้างได้สั่งสมไว้แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ดังนั้น ควรดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “อุปมาเทณสมุปาเทถ” ขอให้ เป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาทเถิด

การหมดลมหายใจหรือการตายของมนุษย์นั้นมิใช่ว่าร่างกายจะเนาเปื่อยไปในทันทีทันใด ยังมีอวัยวะบางส่วนที่ยังไม่ตายและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้น จึงทำให้โรงพยาบาลมีการรณรงค์ให้ประชาชนร่วมกันบริจาคอวัยวะในร่างกายให้กับโรงพยาบาล เช่น ดวงตา ตับ ไต หัวใจ เพื่อปลูกถ่ายให้กับบุคคลอื่นซึ่งเป็นวิธีการสำคัญทางการแพทย์ที่จะช่วยชีวิตผู้ป่วยให้มีชีวิตที่ยืนยาวมากขึ้น ส่วนอวัยวะที่เหลือยังเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาระดับมัธยมศึกษา การบริจาคหรืออุทิศร่างกายถือว่าการให้ทานครั้งสุดท้ายของชีวิต ซึ่งเป็นแนวทางอันหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้ยอมรับว่าการให้ทานแบบนี้เป็นสุขทั้งผู้ให้และผู้รับ ผู้ให้มีความสุข มีความภาคภูมิใจในความเป็นผู้เสียสละ ผู้รับมีความสุขที่ได้รับสิ่งจำเป็นที่สุดที่ชีวิตตนใช้การไม่ได้ ซึ่งจะส่งผลให้ตนเองนั้นมีอายุยืนยาว มีอวัยวะสมบูรณ์มากขึ้น จึงกล่าวได้ว่าผู้บริจาค นั่นถือเป็นผู้เสียสละที่ยิ่งใหญ่ ยอมสละร่างกายของตนเองให้กับผู้ที่ตนเองไม่เคยรู้จักมาก่อนได้ศึกษา โดยเพียงแต่มุ่งหวังไว้ในใจสัก ๆ ว่าผู้ที่ศึกษาร่างของตนเองนั้นจะได้นำความรู้ที่ได้รับไปช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันต่อไป เพื่อที่ผู้อยู่เบื้องหลังจะไม่ต้องทนทุกข์ทรมานจากอาการเจ็บป่วย โดยตนเอง

มิได้หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ คุณค่าหรือคุณประโยชน์ของการอุทิศร่างกายเพื่อการศึกษา นับเป็นการสร้างประโยชน์ต่อด้านวิชาการ ด้านสาธารณสุข ด้านจริยธรรม และการเสริมสร้างสังคมอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ดีต่อไปในอนาคตข้างหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาของบุคลากรทางการแพทย์ที่จำเป็นต้องเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากร่างกายของมนุษย์โดยตรงเพื่อเป็นแนวทางในการรักษาผู้ป่วยที่ดีและมีประสิทธิภาพประสิทธิผลต่อผู้ป่วยหนึ่ง เป็นที่ทราบกันว่าบุคลากรทางการแพทย์มีความจำเป็นต้องใช้ร่างกายมนุษย์มาเป็น “อาจารย์ใหญ่” (หมายถึงบุคคลที่อุทิศร่างกายให้กับโรงพยาบาล และได้ผ่านกรรมวิธีการ “แช่ศพด้วยน้ำยา” ให้ร่างกายคงสภาพเดิมเป็นตำราเรียนมหากายวิภาคศาสตร์เล่มใหญ่ที่มีความสมบูรณ์ที่สุดของนักศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ) ของตนเอง ได้แก่ นิสิตแพทย์และนิสิตแพทย์เฉพาะทาง พยาบาล เทคนิคการแพทย์ รังสีเทคนิค และใช้ในการศึกษาวิจัยทางการแพทย์ ตลอดจนจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ทางกายวิภาคศาสตร์อีกด้วย ในการบริจากร่างกายเพื่อเป็นการศึกษาของบุคลากรทางการแพทย์ของแต่ละบุคคลย่อมมีความคิดเห็นแตกต่างกัน สำหรับผู้รับบริจาค เมื่อได้รับอนุญาตจากผู้บริจาคเรียบร้อยแล้ว จะได้นำร่างกายหลังจากที่เสียชีวิตแล้ว ดำเนินการศึกษาเป็น 2 รูปแบบคือ รูปแบบที่ 1 เพื่อจัดทำโครงกระดูก โดยการชำแหละเอาเนื้อเยื่อส่วนอื่นออก และนำโครงกระดูกสู่กระบวนการหมักด้วยทรายกลบหรือการหมักด้วยน้ำซึ่งทั้ง 2 กระบวนการจะได้โครงกระดูกที่แตกต่างกัน ภายหลังจากการหมักนำกระดูกไปต้มเพื่อกำจัดเศษเนื้อ ทำความสะอาด ประกอบโครงกระดูก ฟันด้วยสารเคลือบเงาเพื่อความสวยงาม ส่วนรูปแบบที่ 2 ฉีดยาไว้ชำแหละ

ศึกษา การศึกษาร่างกายลักษณะเช่นนี้ก็เพื่อให้เห็นได้ด้วยตาเปล่า เช่น หลอดเลือด เส้นประสาท หัวใจ ตับ ไต ปอดและอื่น ๆ (ผาสูก มหรรษานูเคราะห์, 2542)

ในสภาพสังคมปัจจุบันโดยทั่วไปเมื่อมีความตายเกิดขึ้น มีแนวทางปฏิบัติอยู่ 2 แนวทางคือ แนวทางที่หนึ่ง ญาติของผู้ตายจะนำร่างอันไร้วิญญาณไปตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัดหรือที่บ้าน ซึ่งอาจจะตั้งศพไว้ 3 วัน 5 วัน 7 วัน หรืออาจจะมากกว่านี้ ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวความคิดและหลักปฏิบัติของสังคมและชุมชนนั้น ๆ การดำเนินการจัดงานศพมีองค์ประกอบหลักที่ญาติพี่น้องจะต้องพิจารณาดำเนินการอยู่หลายประการ ประการแรกคือการติดต่อประสานงานกับสถานที่ที่จะตั้งบำเพ็ญกุศลศพ ประการที่สองคือพระสงฆ์ที่จะต้องนิมนต์มาประกอบพิธีทางศาสนาโดยมีการแสดงพระธรรมเทศนาและสวดพระอภิธรรม ประการที่สามคืออาหารและเครื่องดื่ม ประการที่สี่จำนวนวันที่จะบำเพ็ญกุศลศพและกำหนดวันฌาปนกิจ และประการที่ห้าคืออัฐอุปกรณ์ เครื่องอุปโภคบริโภคที่เกี่ยวข้องกับงานศพทั้งหมด ซึ่งการดำเนินการในทางที่หนึ่งนี้ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องการบริหารจัดการงานศพ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพที่ต้องใช้เป็นจำนวนมาก และแนวทางที่สองผู้ตายและญาติรับรู้ร่วมกันว่า เมื่อหมดลมหายใจแล้วให้นำร่างกายบริจาคให้กับภาคศึกษากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เพื่อใช้ประโยชน์ในการศึกษาต่อไป ซึ่งแนวทางที่สองนี้ญาติของผู้ตายไม่ต้องจัดเตรียมหรือดำเนินการใด ๆ ทั้งสิ้น เพียงแต่แจ้งไปยังภาคศึกษากายวิภาคศาสตร์ที่ได้มอบร่างกายเท่านั้น แนวทางที่หนึ่งโดยทั่วไปยังมีความคิดเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ

เป็นจำนวนมาก ส่วนแนวทางที่สองมีความคิดเห็นว่าเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายและเวลา

อย่างไรก็ตาม แนวทางที่สองนี้ ผู้ผู้ศึกษายังแบ่งแยกความคิดออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่ 1 เขียนพินัยกรรมไว้ว่าก่อนที่จะมอบร่างกายให้กับภาควิชากายวิภาคศาสตร์นั้น ต้องทำบุญทางศาสนาตามประเพณีก่อนอย่างน้อย 3 วัน ส่วนที่ 2 เขียนพินัยกรรมไว้ว่าไม่ต้องทำบุญตามประเพณีซึ่งทั้ง 2 ส่วนนี้เป็นพินัยกรรมที่มีนัยสำคัญทางความคิด แอบแฝงอยู่

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาแนวคิดและทัศนคติเกี่ยวกับการจัดการศพตามประเพณีนิยมกับแนวคิดและทัศนคติของผู้ที่อุทิศร่างกายให้กับภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทั้งในส่วนที่ 1 และในส่วนที่ 2 มีแนวคิดและทัศนคติแตกต่างกันอย่างไร มีเหตุปัจจัยอะไรมาสนับสนุนแนวคิดและทัศนคติ ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา และวิเคราะห์ถึงข้อเด่นข้อด้อยของทั้งสองแนวทางและนำมาสังเคราะห์ อันจะยังประโยชน์ให้กับสังคมโดยส่วนรวมในการตัดสินใจเลือกทางปฏิบัติหรือเพื่อเตรียมตัวก่อนตายต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมี ขอบเขตการศึกษาวิจัยและวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้

1. ขอบเขตเนื้อหา ได้ศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการศพในสมัยพุทธกาล และการจัดการศพในจังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจนจนศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและทัศนคติการอุทิศร่างกายในจังหวัดเชียงใหม่

2. กลุ่มตัวอย่าง ดำเนินการเก็บข้อมูลในสถานที่ที่มีการจัดงานศพตามประเพณี โดยการช่วยปฏิบัติพิธีการทางศาสนาและสัมภาษณ์ญาติผู้เสียชีวิตแบบเจาะลึก (In-depth Interview) จากการจัดงานศพของผู้มีอายุตั้งแต่ 50 ปี ขึ้นไปในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ จำนวน 30 ราย และศึกษาข้อมูลจากผู้ผู้ศึกษาร่างกายให้กับภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน 30 ราย

3. ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลและเอกสารในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาที่เกี่ยวข้องในด้านรายละเอียดในการอธิบาย ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร วิทยานิพนธ์ หนังสือ บทความ เว็บไซต์ (Website) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการศพในสมัยพุทธกาล
2. เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการศพในจังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการศพด้วยการอุทิศร่างกายในจังหวัดเชียงใหม่

ผลการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า การจัดการศพเกี่ยวกับการตายในสมัยพุทธกาล การตายถือว่าเป็นการสิ้นสุดแห่งชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลาย มนุษย์ถือเป็นสัตว์ผู้ประเสริฐ ดังนั้น การตายของมนุษย์จึงมีวิธีจัดการกับร่างที่ไว้วิญญาณ คนอินเดียในสมัยพุทธกาลจะมีวิธีการจัดการศพหลายวิธีด้วยกัน เช่น การนำศพไปทิ้งป่าช้าแล้วให้คำจำสัปเพรหรือทำหน้าที่ในการเผา การนำศพไปฝังดินวิธีการนี้เป็นวิธีการที่ชนชั้น

ผู้มีฐานะจะดำเนินการ เพราะถือว่าการเก็บศพไว้ด้วยการฝัง เป็นการแสดงออกซึ่งความคิดถึงผู้ตายอยู่ การโยนลงน้ำหรือการทิ้งลงน้ำเป็นอีกวิธีหนึ่งในการจัดการศพ โดยการนำศพไปโยนหรือทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำคงคา วิธีการนี้เป็นแนวคิดที่เกิดมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในกรณีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพนั้นพระพุทธศาสนาได้กำหนดให้มีการใช้ศพเป็นอุปกรณ์ในการปฏิบัติธรรม คือ การพิจารณาเพื่อให้เกิดธรรมสังเวช และการเห็นความไม่แน่นอนของสังขาร การนำไปทิ้งป่าช้าหรือป่าช้าผีดิบเป็นอีกวิธีการหนึ่ง เพื่อให้เป็นอาหารของแร้งกาและสัตว์ป่า การนำไปเผาแล้วนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชาเป็นอีกวิธีการหนึ่งของการจัดการศพ การนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชาเป็นวิธีการที่จะพึงทำสำหรับศพของผู้ที่เป็นนักบวช หรือผู้นำทางศาสนา หรือบรรดาพระราชามหากษัตริย์ หรืออาจจะรวมถึงผู้ที่มีฐานะทั้งหลายด้วย การจัดพิธีกรรมศพในสมัยพุทธกาลนั้นจากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความเชื่อและหลักคิดพิธีกรรมการจัดงานศพ ไม่ได้มีพิธีกรรมที่มากล้นซับซ้อนเหมือนในปัจจุบัน เป็นพิธีที่เรียบง่าย จะมีการจัดศพตามคติความเชื่อของคนอินเดียในสมัยนั้น ซึ่งพิธีการจัดศพมีเพียง การทิ้งศพ ส่วนการฝังมีน้อย ซึ่งพอจะสรุปให้เห็นได้ว่าการจัดงานศพในครั้งพุทธกาลนั้นเน้นหลักการมากกว่าพิธีการ ไม่มีการสร้างปราสาทศพ ไม่มีขบวนที่เอิกเกริก และพิธีกรรมได้มีการวิวัฒนาการมาตามลำดับจนถึงปัจจุบัน

สำหรับการจัดศพในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ลงปฏิบัติการภาคสนามด้วยการเป็นพิธีกรดำเนินการตามประเพณี และสัมภาษณ์ญาติผู้เสียชีวิตถึงความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนประเพณีและหลักธรรมคำสอนที่แอบแฝงหรือซ่อนไว้ในประเพณีและพิธีกรรมการจัดการ

ศพ ซึ่งญาติส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติตามประเพณีเท่านั้น แต่มิได้รู้ถึงหลักธรรมคำสอนที่ซ่อนไว้ในพิธีกรรม ส่วนการจัดการศพเพื่อประกอบพิธีทางศาสนาส่วนใหญ่จะตั้งบำเพ็ญกุศลศพไว้ที่วัดใกล้บ้าน และจะตั้งบำเพ็ญกุศลไว้ 3 วัน 5 วัน และ 7 วันเป็น อย่างมาก ซึ่งศพบางรายบำเพ็ญกุศลเพียง 1 คืน เท่านั้น ทั้งนี้ ผู้เสียชีวิตไม่ได้มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจมนมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดี อย่างน้อยได้บำเพ็ญเพียง 1 คืน ทางญาติก็มีความพึงพอใจว่าได้บำเพ็ญกุศลตามประเพณีทางศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้ได้แนวคิดว่าเป็นการประหยัดและลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น การเก็บศพบำเพ็ญกุศลเป็นเวลาหลายวันก็ย่อมทำให้เสียเวลาและมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น การเก็บศพไว้บำเพ็ญกุศล 1 คืนหรือหลายคืน ไม่น่าจะแตกต่างกัน เหตุเพราะว่าวันสุดท้ายของการบำเพ็ญกุศลก็ต้องเผาเหมือนกัน จังหวัดเชียงใหม่เป็นหัวเมืองหลักของภาคเหนือตอนบน มีบุคคลจากภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพหลากหลาย ทำให้เกิดสังคมและครอบครัวใหม่และไม่ได้สนใจวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม เมื่อวาระสุดท้ายแห่งชีวิตมาถึง การประกอบพิธีตามวัฒนธรรมและธรรมเนียมประเพณีของจังหวัดเชียงใหม่บางอย่างไม่ถือปฏิบัติ ส่งผลทำให้วัฒนธรรมและธรรมเนียมประเพณีนั้น ๆ ถูกละเลยมาอย่างต่อเนื่อง เช่น การอาบน้ำศพก่อนเผา ปัจจุบันการอาบน้ำศพก่อนเผาไม่ให้เห็นแล้วในจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งในเขตเมืองและชนบท การทำอุตราวัตศพของญาติพี่น้องก่อนเผาหรือผัดดาลินที่กล่าวว่า “หญิงเวียนซ้าย ชายเวียนขวา” ปัจจุบันแทบจะไม่มีให้เห็นแล้ว ในการเผาศพบางรายไม่มีการเก็บอัฐิหรือกระดูก ซึ่งการเผาศพในยุคนี้เป็นการเผาด้วยน้ำมันเชื้อเพลิงสามารถกำหนดอุณหภูมิและระยะเวลาการเผา

ญาติมักจะบอกให้สัปเหร่อเผาศพไม่ให้เหลือ แม้แต่กระดูก เพราะจะไม่มาเก็บกระดูก ด้วยเหตุผลที่ว่า 1) ไม่มีเวลามาเก็บเนื่องจากต้องรีบกลับบ้านต่างจังหวัด 2) ไม่ต้องเป็นภาระในการเก็บกระดูก ซึ่งเผาแล้วก็เหลือแต่ขี้เถ้า เมื่อระลึกนึกถึงก็ทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้ในภายหลังก็ได้ (ประสาน ต่างใจ, 2537)

สภาพปัจจุบันการจัดงานศพในจังหวัดเชียงใหม่ โดยสรุปแล้วมีการตั้งบำเพ็ญกุศลไว้ที่บ้านและที่วัด การตั้งบำเพ็ญกุศลไว้ที่บ้านมักจะเป็นผู้ที่มีพื้นที่หรือบริเวณของบ้านกว้างขวาง หรือผู้ตายได้สั่งหรือขอร้องก่อนตายไว้ว่า เวลาตายไปแล้วขอให้ตั้งศพไว้ที่บ้าน ซึ่งการตั้งศพไว้ที่บ้านเพื่อบำเพ็ญกุศลทางศาสนานั้น มีความยุ่งยากและลำบากของเจ้าภาพ เพราะทุกอย่างต้องใช้แรงงานของบุคคลในการขนย้ายสิ่งของ และจัดเตรียมสถานที่ให้มีความพร้อมและของที่จะขนย้ายมาที่บ้านก็มักจะไปยืมของวัดใกล้บ้านมาจัดเตรียม เช่น โต๊ะหมู่บูชา อาสนะ โต๊ะเก้าอี้ เต้นท์ เครื่องเสียง ไฟฟ้า ถ้วยชาม อาหาร และเครื่องดื่ม ฯลฯ ซึ่งการจัดเตรียมเบื้องต้นอย่างน้อยก็ต้องใช้เวลา 1 วัน และวันสุดท้าย ซึ่งเป็นวันที่ต้องเก็บของส่งคืนให้กับวัดอีก 1 วัน หากตั้งศพไว้ที่บ้าน 3 คืน รวมวันทั้งหมดคือ 3 คืน 4 วัน คือวันเวลาทั้งหมดที่จะต้องใช้ในการบำเพ็ญกุศลศพ และสิ่งที่ขาดไม่ได้ของการจัดงานศพก็คือเงิน ซึ่งการจัดงานศพถือเป็นงานใหญ่และเป็นครั้งสุดท้ายของชีวิต ดังนั้น หากเป็นศพของผู้มีฐานะร่ำรวยก็ไม่เป็นปัญหาใด ๆ แต่หากเป็นศพของคนที่มีฐานะปานกลางและค่อนข้างน้อย ย่อมมีปัญหาอุปสรรคในการจัดศพอย่างมาก เพราะทุกอย่างทุกขั้นตอนต้องใช้เงินเป็นลิ้งขับเคลื่อนงาน องค์ประกอบที่ส่งผลกระทบต่อเจ้าภาพงานศพคือวิถีชุมชนหรือธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบ ๆ ต่อกันมาถึงรูปแบบการจัดการบำเพ็ญกุศลศพ กล่าวโดย

สรุปคือ เพื่อรักษาประเพณีวัฒนธรรม เพื่อแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิตะของญาติพี่น้อง เพื่อรักษาเกียรติยศชื่อเสียงของผู้ตาย และวงศ์ตระกูล ด้วยองค์ประกอบดังกล่าวส่งผลให้ญาติผู้เสียชีวิตต้องดำเนินการจัดงานศพให้เรียบร้อยที่สุด โดยเฉพาะในการต้อนรับผู้มาร่วมทำบุญ การจัดเลี้ยงอาหารและเครื่องดื่มถือเป็นเรื่องสำคัญในลำดับต้น ๆ ซึ่งต้องจัดเลี้ยงทั้ง 4 มื้อคือ เช้า กลางวัน เย็น และกลางคืน และหากดำเนินการจัดการทำอาหารด้วยตนเองก็ยิ่งทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นเป็นพิเศษ ส่งผลให้เกิดค่าใช้จ่ายในการจัดงานศพเป็นจำนวนมากและเกินความจำเป็น สภาพปัจจุบันต้องใช้เงินในการจัดการศพอย่างน้อย ๆ หนึ่งแสนบาทขึ้นไป ถ้าตั้งศพไว้ที่บ้านต้องจัดเตรียมเงินไว้ให้มากกว่านี้ ดังนั้น ปัจจุบันชาวจังหวัดเชียงใหม่จึงนิยมที่จะตั้งบำเพ็ญกุศลศพไว้ที่วัดใกล้บ้าน ทั้งนี้ เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการและวัดในจังหวัดเชียงใหม่ได้เตรียมความพร้อมในเรื่องของสถานที่ไว้เรียบร้อยแล้ว โดยเฉพาะศาลาสำหรับตั้งบำเพ็ญกุศลศพ ตลอดจนมีความพร้อมด้านวัสดุอุปกรณ์ทุกอย่าง เช่น ไฟฟ้า เครื่องเสียง โต๊ะ เก้าอี้ ที่จอยานพาหนะ และการเดินทางของพระสงฆ์ที่นิมนต์มาเทศน์ และสวดพระอภิธรรมก็มีความสะดวก ที่สำคัญคืออาหารและเครื่องดื่ม ไม่ต้องจัดเลี้ยงให้ครบทั้ง 4 มื้อ และสามารถสั่งซื้อโดยคิดเป็นราคาต่อหัวให้ได้ ส่งผลทำให้เจ้าภาพคำนวณค่าใช้จ่ายได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสามารถช่วยคำนวณค่าใช้จ่ายในภาพรวมได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามการจัดงานศพในจังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันก็ยังต้องใช้เงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายดำเนินการจัดงานศพเป็นจำนวนมาก ซึ่งผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์เจ้าภาพงานศพและลงปฏิบัติภาคสนาม

สำหรับการจัดการศพด้วยการอุทิศร่างกายในจังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบันชาวพุทธ

ส่วนหนึ่งมีจิตเป็นกุศลได้อุทิศร่างกายให้กับภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีแนวคิดและทัศนคติแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล เช่น เพื่อเป็นการทำบุญครั้งสุดท้ายในชีวิต เพื่อมอบร่างกายเป็นวิทยาทานในการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยของนักศึกษาวิทยาศาสตร์สุขภาพ ได้แก่ นักศึกษาแพทยศาสตร์ เทคนิคการแพทย์ พยาบาลศาสตร์ เภสัชศาสตร์ ทันตแพทยศาสตร์ และสัตวแพทยศาสตร์ เพื่อไม่ให้เป็นการแก่ญาติผู้อยู่เบื้องหลังที่ต้องมารับผิดชอบต่อร่างกายของตนเองหลังจากที่เสียชีวิตแล้ว เพื่อไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจัดการศพตามประเพณี ร่างกายที่เสียชีวิตแล้วนำไปเผาไม่ก่อประโยชน์แต่อย่างใด นำมาอุทิศให้โรงพยาบาลเพื่อให้นักศึกษา หาความรู้อันจะเป็นกุศลอย่างแรงกล้า นอกจากนี้แล้วผู้ที่ไม่มียาติและครอบครัวหรืออยู่ตัวคนเดียว จึงได้เตรียมความพร้อมก่อนสิ้นชีวิตด้วยการอุทิศร่างกายซึ่งในกลุ่มผู้อุทิศร่างกายทั้งหมดมีแนวคิดและทัศนคติแยกออกเป็น 2 แนวทาง คือแนวทางที่หนึ่งต้องจัดงานศพตามประเพณีก่อนมอบร่างกายให้กับภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งแนวคิดนี้ผู้อุทิศร่างกายให้เหตุผลไว้ 4 ประเด็น คือ 1) เพื่ออนุรักษประเพณีวัฒนธรรมของชาวพุทธที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา 2) เพื่อรักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล มนุษย์เกิดมาต้องมีต้นกำเนิดของชีวิตคือบิดามารดา ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องที่มีความสัมพันธ์มาตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติ 3) เพื่อให้ลูกหลานญาติมิตรแสดงความกตัญญูต่อบุพการี ซึ่งความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคุณงามและความดี เป็นสิ่งที่มีมนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์เดรัจฉาน ด้วยการแสดงออกด้วยการจัดงานศพตามประเพณี และ 4) เพื่อป้องกันกรณีการดิ้นรนในทางที่ไม่

บุคคลคนหนึ่งยอมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนย่อมมีความผูกพันระหว่างผู้คน ครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน หากมีการเสียชีวิตต้องมีการจัดงานศพตามประเพณีนิยม ถ้าไม่มีการจัดงานศพถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม จะถูกติฉินนินทาในทางที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล จะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว เป็นคนอกตัญญู สำหรับแนวทางนี้มีแนวคิดและทัศนคติเกี่ยวกับไม่ต้องจัดงานศพก่อนมอบให้ภาควิชากายวิภาคศาสตร์คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งแนวทางที่สองมีผู้อุทิศร่างกายให้เหตุผลไว้ 3 ประเด็นคือ 1) เพื่อไม่ให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและเวลา เนื่องจากจัดงานศพมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานเป็นจำนวนมาก ทำให้ต้องเสียเงินและเวลาไปเปล่าประโยชน์ ควรนำเงินและเวลานั้นไปช่วยผู้ด้อยโอกาสทางสังคมจะมีความเหมาะสมมากกว่า 2) เพื่อไม่ให้เป็นการกับลูกหลานญาติพี่น้อง การจัดงานศพต้องใช้เงินในการดำเนินการทุกขั้นตอนและใช้เงินเป็นจำนวนมากจึงไม่อยากจะให้เป็นภาระแก่ผู้อยู่เบื้องหลัง 3) ได้รับการจัดงานศพอย่างสมเกียรติ การอุทิศร่างกายถือว่าเป็นการทำบุญครั้งสุดท้ายแห่งชีวิต เพื่อเป็นอาจารย์ใหญ่ของนักศึกษาวิทยาศาสตร์สุขภาพ และภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดงานศพโดยการขอพระราชทานเพลิงศพเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้อุทิศร่างกายและญาติพี่น้อง

สรุปผลและอภิปรายผล

การจัดการศพด้วยการอุทิศร่างกายเป็นวิธีการหนึ่งของชาวพุทธในปัจจุบันที่มีความเข้าใจในสังขารของชีวิต และเพื่อเตรียมความพร้อมในการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธ

ศาสนา เพราะการอุทิศร่างกายมีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก ซึ่งมีความใกล้เคียงกับการจัดการศพในสมัยพุทธกาลที่มีวิธีการปฏิบัติที่ไม่แตกต่างกัน สภาพการจัดการศพในจังหวัดเชียงใหม่มีการจัดการศพที่แตกต่างกันไปตามฐานะทางสังคม สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของพระอธิการพิพัฒน์พงษ์ สุวานุฑฺฒ (ใจกว้าง) (2554) เรื่อง “ศึกษาความเปลี่ยนแปลงการจัดการศพของชาวพุทธ” พบว่า การจัดการศพนั้นมีอยู่ 3 ประเภท คือ ศพเจ้านายชั้นสูง พระสงฆ์ และสามัญชน สำหรับศพเจ้านายชั้นสูงและพระสงฆ์ถือเป็นผู้นำที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคม เป็นผู้เสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้น การจัดการศพต้องให้สมกับฐานะทางสังคมและมีการจัดเก็บศพไว้เป็นเวลานาน เพื่อเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเมรุเผาศพ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพระมหาจรัญ จิตตสัโร (กันธมา) (2553) เรื่อง “การศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา” ชาวพุทธมีความเชื่อว่าการสร้างปราสาทศพให้ นั้นเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตาธรรม และยกย่องเชิดชูเกียรติผู้เสียชีวิต ซึ่งปราสาทสำหรับบรรพบุรุษมีราคาสูงต้องอาศัยกำลังทรัพย์เป็นจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันศพสามัญชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็มักจะบรรจุไว้ในปราสาทเช่นเดียวกับศพเจ้านายชั้นสูงและพระสงฆ์ งานวิจัยของพระอธิการนรินทร์ เขมาภินนุโท (ยะถาธง) (2555) เรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อพิธีกรรมงานศพในจังหวัดลำพูน” พบว่า พิธีกรรมงานศพมีการนำหลักพุทธปรัชญามาใช้เพื่อเป็นการสื่อความหมายที่มีนัยของหลักธรรมแอบแฝงอยู่ทุกพิธีกรรม ตั้งแต่การเตรียมศพจนถึงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตายหลังจากจัดงานศพไปแล้ว หลักธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาประยุกต์

ใช้ให้เกิดประโยชน์ในวิถีชีวิตประจำวันได้

การจัดการศพในจังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบันมีการดำเนินการตามพิธีทางศาสนาและคติความเชื่อที่ได้ปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมาเป็นส่วนใหญ่ คือมีพิธีกรรมทางศาสนาและนำไปเผา ซึ่งการดำเนินการจัดการศพนั้นต้องอาศัยเงินเป็นปัจจัยหลัก จากการศึกษาพบว่าปัจจุบันบุคคลในจังหวัดเชียงใหม่ มีการจัดการศพด้วยการอุทิศร่างกายอยู่ 3 แนวทาง คือ แนวทางที่หนึ่ง ผู้อุทิศร่างกายหรืออวัยวะมีแนวความคิดเห็นเป็นไปในแนวทางเดียวกันคือเพื่อเป็นนิเวศนาแทนนักศึกษา คณะแพทยศาสตร์ แนวทางที่สองก่อนมอบศพให้ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ต้องจัดให้มีการทำบุญตามประเพณี และแนวทางที่สาม ไม่ต้องทำบุญตามประเพณี โดยส่งมอบร่างกายอุทิศให้กับภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งวิธีการจัดการศพด้วยการอุทิศร่างกาย เป็นวิธีการหนึ่งที่ได้มีการประยุกต์ปฏิบัติในยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งหนทางเลือกใหม่ที่สังคมในยุคนี้ต้องนำมาพิจารณาเพื่อเตรียมความพร้อมให้กับชีวิต

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการจัดการศพด้วยการอุทิศร่างกายตามหลักพระพุทธศาสนาในทัศนของผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า

การจัดการศพด้วยการอุทิศร่างกายนั้นมีประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาในภาพรวมของผู้อุทิศร่างกาย ไม่ได้แบ่งกลุ่มอายุ เพศ วัน เดือน ปี เกิด ระดับการศึกษา ความเชื่อในวัฒนธรรมและประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อตามหลักของพระพุทธศาสนา ความเชื่อตามหลักวิทยาศาสตร์ บริบท

ทางสังคมที่มีผลต่อการจัดการศพในลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งหากศึกษาเจาะลึกในประเด็นดังกล่าว คาดว่าจะทำให้ได้รับทราบถึงแนวคิดของแต่ละกลุ่มที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นและจะเป็นข้อมูลทางการศึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยส่วนรวมต่อไปในอนาคต นอกจากนี้แล้ว ย่อมมีประเด็นที่น่าสนใจศึกษา อาทิ การจัดการศพตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการศพในมุมมองของเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2553). *พระไตรปิฎกภาษาสันสกฤต*. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประสาน ต่างใจ, (2537). *ชีวิตหลังความตายวิเคราะห์ห้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ พี.เค.พรินติ้งเฮาส์.
- ผาสุก มหรรษานุเคราะห์, (2542). *การปริจจาคร่างกายของคนไทยภาคเหนือภายในสองทศวรรษที่ผ่านมา*. เชียงใหม่ : ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหาจรัญ จิตตสวโร (กันธิมา) (2553) *การศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา*. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการพิพัฒน์พงษ์ ฐานวุฑฺโฒ (ใจกว้าง) (2554). *ศึกษาความเปลี่ยนแปลงการจัดงานศพของชาวพุทธ : กรณีศึกษา บ้านหมื่น ตาบลนาปรัง อําเภอบง จังหัดพะเยา*. (พะเยา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการนพรัตน์ เขมาภินนุโเท (ยะถาธง). (2555). *อิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อพิธีกรรมงานศพในจังหวัดลำพูน*. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.